

Hoeroa, ceremoniële staf en wapen

Noord-eiland, Nieuw-Zeeland

Museum Volkenkunde
(Rijksmuseum voor
Volkenkunde) Leiden

18de eeuw. Walvisbeen, L 121 cm, B 4,3-7,2 cm, D 1-1,2 cm
Herkomst: Privécollectie, via Michael Graham-Stewart,
Auckland (2010)

Onlangs heeft Museum Volkenkunde de hand weten te leggen op een bijzondere *hoeroa*. Zulke stukken, met een zowel direct aansprekende esthetische kwaliteit, alsook grote intrinsieke *power* en historische waarde, zijn zeer zeldzaam. Voor zover bekend zijn vergelijkbare exemplaren alleen in de collecties van het Musée du quai Branly in Parijs en twee musea in Nieuw-Zeeland. Daarom is dit een belangrijke toevoeging aan de bestaande Maori-collectie van het Leidse museum, die de waarde van de verzameling niet alleen op landelijk, maar ook op internationaal niveau verhoogt.

Detail van de kop.
De curvilineaire
motieven zijn
geïnspireerd op
varenbladeren.

In Nieuw-Zeeland wordt veel meer dan in Europa een actieve verzamelpolitiek gevoerd voor Maori-kunst. Sommige Europese musea beschikken echter over prachtige historische Maori-collecties. Die van het British Museum is wellicht de bekendste en de grootste, maar er zijn ook uitzonderlijke stukken te vinden in het Musée du quai Branly in Parijs, het Linden-Museum in Stuttgart en het Museum für Völkerkunde in Hamburg, om er maar een paar te noemen. Daarbij vergeleken is de verzameling in Museum Volkenkunde vrij klein, al bevat zij een aantal uitstekende stukken. Zij behoort in ieder geval tot de top in Nederland. Binnen het museum maakt de Maori-collectie deel uit van het beste uit het Polynesische cultuurgebied, waarin vanwege de Nederlandse koloniale geschiedenis de Papoeakunst overheerst.

HOEROA

Hoewel niet iedereen het hierover eens is, hadden *hoeroa* (enkelvoud en meervoud zijn hetzelfde) zeer waarschijnlijk zowel een belangrijke ceremoniële functie als scepter of teken van waardigheid van de hoogste Maori-leiders, alsook een functie als slagwapen. In ieder geval zijn het in eerste instantie symbolen van prestige en van autoriteit, voorbehouden aan leiders met een grote dosis *mana*, een door deugd en moed verkregen algemeen respect. Daarnaast werden ze hoogstwaarschijnlijk, evenals de veel kleinere *wahaika*, een klein slagwapen van hout, jade of walvisbot, ook in man-tegen-mangevechten gebruikt. Maar terwijl een krijger voorzien van een *wahaika* zijn tegenstander zeer dicht moest naderen, stelde de veel langere *hoeroa* hem in staat iemand van grotere afstand af te weren, te verwonden of uit te schakelen.

Hoeroa zijn vervaardigd uit het onderkaakbeen van de potvis (*Physeter macrocephalus*), een kleine walvissoort,

Achterzijde van de *hoeroa* met merktekens van de verzamelaar James Thomas Hooper.

waarbij geraffineerd gebruik is gemaakt van de natuurlijke curve, en voorzien van slechts één kleine, fijn uitgekerfde versiering aan een eind. Vóór het begin van de walvisjacht in de Nieuw-Zeelandse wateren was walvisbeen een zeer zeldzaam en dus ook kostbaar materiaal. De Maori, de oorspronkelijke bewoners van Aoteaora (Nieuw-Zeeland), joegen niet actief op walvissen en waren afhankelijk van incidenteel aangespoelde dieren. Uiteraard waren walvissen een rijke bron van voedsel, maar daarnaast leverden ze walvisbeen of walvisvoor (van de 132 tanden) op, dat werd geassocieerd met leiderschap. De voorwerpen die van deze materialen werden gemaakt, getuigden van de *mana*, de macht en het gezag van een leider. Vanwege zijn natuurlijke kwaliteit als hard en duurzaam materiaal was walvisbeen ook uitermate geschikt voor het maken van wapens.

Handwerk als vakmanschap houdt in dat de handwerksman enerzijds voor minimaal verlies van materiaal kiest, anderzijds optimaal gebruik maakt van de natuurlijke beperkingen die het materiaal hem oplegt. De vorm van deze *hoeroa* volgt prachtig de natuurlijke lijn van de onderkaak van de potvis en is slechts iets bijgewerkt, mogelijk gevild, om een eenvoudige, sierlijke vorm te

verkrijgen. Het resultaat is een haast abstracte sculptuur. De aldus verkregen primaire vorm van de *hoeroa* is bovenaan de handgreep zeer kunstig ajour versierd met symmetrische curvilineaire motieven, gespiegeld om een centrale as. Zulke motieven zijn waarschijnlijk geïnspireerd op een van de vele inheemse Nieuw-Zeelandse varensoorten en zijn ook terug te vinden in andere Maori-kunstuitingen die nauw verbonden zijn met prestige en leidersposities, zoals bijvoorbeeld gezichtstatoeage. Het object beantwoordt zo aan de schoonheids-canon van de Maori, die aan esthetiek een bovennatuurlijke kracht toekent. Alleen 'mooie' objecten kunnen hun zowel symbolische als praktische functie daadwerkelijk uitoefenen.

SNIJKUNSTENAARS

Bij de Maori werd en wordt de snijkunstenaar, *tohunga*, enorm geapprecieerd en gerespecteerd vanwege zijn technische vaardigheden en omdat hij het vermogen had bovennatuurlijke krachten te kanaliseren. Beeldhouwen, een activiteit voorbehouden aan mannen, omvat het bewerken van hout, steen, been en huid (tatoeëren) en is in hoge mate sacraal. Om zichzelf en de toekomstige gebruiker of eigenaar tegen bovennatuurlijk onheil te beschermen, moet de kunstenaar zich rekenschap geven van verschillende rituele beperkingen. Aangenomen wordt dat inbreuk op een van de voorschriften ernstige gevolgen kan hebben, waaronder zelfs de dood van de snijder, de opdrachtgever of hun families. Traditioneel werkten snijkunstenaars met stenen gereedschappen, vaak van jade. Maar al kort na de komst van 18de-eeuwse ontdekkings-

reizigers zoals James Cook, Jean-François de Surville en Marion du Fresne begonnen in de noordelijke kustgebieden van Nieuw-Zeeland messen, bajonetlemmeten, bijlen, spijkers en zelfs tonringen tot snijgereedschap om te vormen. Sommigen bleven echter de traditionele werktuigen van jade of andere steensoorten gebruiken.

INDRUKWEKKENDE HERKOMST

Van grote betekenis voor de nu aangekochte *hoeroa* is dat hij toebehoorde aan de belangrijke Maori-leider Tāmami Wāka Nene, waarschijnlijk geboren in de jaren tachtig van de 18de eeuw. Zowel aan vaders- als aan moederszijde is zijn genealogie indrukwekkend. Tapua, zijn vader, was een *chieft* en een rituele specialist, van de Ngāti Hao-stam van het Hokianga-gebied. Hij was tevens verwant met de leiders van Whangaroa en Bay of Islands. Nene's moeder was Te Kawehau – geparenteerd aan Hongi Hika, die samen met hoogleraar Samuel Lee van de universiteit van Cambridge bijdroeg tot de eerste orthografie van de taal van de Maori, Te Reo Māori. Al op jonge leeftijd stond Nene bekend als een uitmuntend krijger. Na vele veldslagen werd hij de machtigste leider van het Hokianga-gebied. Hij beschermde de Wesleyaanse missie en de Europese handelaars. Uiteindelijk bekeerde hij zich en werd in 1839 zelf ook een Wesleyaanse methodist, waarbij hij de naam Tāmami Wāka aannam, naar Thomas Walker, een handelaar en beschermer van de Church Missionary Society.

Nene werd door de Europeanen gezien als een betrouwbare *chieft* bij wie men goed voor advies terecht kon. Hij

Literatuur

- K. Jacobs, 'Collectors, Dealers and Institutions', in S. Hooper (red.), *Pacific Encounters. Art & Divinity in Polynesia 1760-1860*, Londen 2006, pp. 270-274
- R. Neich, 'Wood Carving', in D.C. Starzecka (red.), *Maori Art and Culture*, Londen 1996, pp. 69-113
- S. Phelps, *Art and Artefacts of the Pacific, Africa and the Americas. The James Hooper collection*, Londen 1976
- F.W. Veys, 'Awakening Sleeping Objects', in R. Raymond en A. Salmond (red.), *Pasifika Styles. Artists Inside the Museum*, Cambridge 2008, pp. 111-116

Vooraanzicht van de *hoeroa*. Er is prachtig gebruik gemaakt van de natuurlijke curve van de potvis.

realiseerde zich dat het inmiddels zinloos was zich tegen de aanwezigheid van de Europeanen en de goederen die zij meebrachten te verzetten. Zo overtuigde hij in 1840 de *chiefs* het Verdrag van Waitangi te tekenen, waarbij de relatie tussen de nieuwe Europese immigranten en de lokale Maori-bevolking geregeld werd. Maar vanaf 1840 nam de onrust tussen de Maori en de Europeanen toe. In 1846 ging Nene naar Auckland om de gouverneur te overreden tot het sluiten van vrede – iets wat zeker bijdroeg tot zijn politieke macht. Hij gold als redder van de regering en werd uiteindelijk beloond met een onderhoudsstipendium van 100 pond per jaar en een buitenhuis in Russell. Toen Nene in 1871 stierf, werd hij door zowel de Europeanen als de Maori als een groot leider met veel *mana* beschouwd.

Nene gaf de *hoeroa* bij de ondertekening van het Verdrag van Waitangi aan een zekere kolonel Dunn, samen met twee andere wapens. Wie kolonel Dunn precies was, is niet bekend. Wel weten we dat een nakomeling van Dunn deze *hoeroa* in 1932 aan James Thomas Hooper (1897-1971) schonk, een privé-verzamelaar van voornamelijk Polynesisch materiaal die het 'Totems Museum' in Arundel (Sussex) stichtte. Het grootste deel van zijn verzameling werd tussen 1976 en 1983 verkocht door Christie's, andere stukken werden aan Tahiti en Fiji teruggeschonken. Na de verkoop in de tweede helft van de 20ste eeuw kwam de *hoeroa* in het bezit van de verzameling Barbier-Mueller. Museum Volkenkunde verwierf hem dit jaar uit een privéverzameling. Als aanvulling op de gelden van de BankGiro

Loterij kreeg het hiervoor steun van de Vereniging Rembrandt.

HEDEENDAAGSE BETEKENIS

Deze *hoeroa* valt onder de noemer 'kunst', een woord waarvoor de Maori geen equivalent kennen. In plaats daarvan gebruiken ze de term *taonga*, te vertalen als 'schat'. Hoe belangrijker de voorouder aan wie de *taonga* ooit toebehoorde, hoe groter de *mana*. Deze *hoeroa* heeft door zijn associatie met de belangrijke leider Tāmami Wāka Nene in zeer grote mate *mana*, in het bijzonder bij zijn afstammelingen en stamgenoten. Wanneer Maori deze *hoeroa* zien, reageren ze daarop als ware het een levend of bezield voorwerp: ze voelen de voorouderlijke geest als een aanwezigheid en als gezag. Voor hedendaagse Maori staat de confrontatie met deze *hoeroa* gelijk aan de ontmoeting met Tāmami Wāka Nene. Het object verbindt dus de levenden met de doden en bezielt de relaties tussen de levenden onderling. Algemeen gesproken bieden *taonga* Maori de mogelijkheid uit voorouderlijke kennis te putten om zich zo voort te bewegen naar de toekomst. Voor Maori bevindt het verleden zich vóór hen aangezien ze het kunnen zien; omgekeerd ligt de ongekende toekomst achter hen ♦

Fanny Wonu Veys
Conservator Oceanië

[Nieuwsgierig geworden? Momenteel is in Museum Volkenkunde een tentoonstelling over de Maori, waarin de *hoeroa* een prominente plaats inneemt. Deze grote interactieve gezinstentoonstelling is tot 1 mei 2011 te bezoeken.](#)

Waarom gesteund?

De Vereniging Rembrandt heeft eerder een selectie uit een volkenkundige collectie gesteund. Bij deze aanvraag gaat het om een mooi object met een prachtige geschiedenis en betekenis. De expertise is in dit geval buiten het Bestuur gevraagd. Aangezien het lid van de Raad van Adviseurs met deze expertise – prof. dr. M. Forrer – zelf aanvrager is, is een extern specialist om advies gevraagd.

Museum Volkenkunde beschikt over een kleine, kwalitatief hoogstaande collectie Maori-kunst. Deze *hoeroa* is een waardevolle aanvulling voor de Oceaniëverzameling van het museum, en meer specifiek voegt deze *hoeroa* veel toe aan de sectie Polynesië.

Buiten Leiden is er nauwelijks Polynesische kunst van grote betekenis in Nederland aanwezig. De Nederlandse museumbezoeker verdient het om in aanraking te kunnen komen met deze cultuuruitingen, die vaak gekenmerkt worden door grote verfijning in eenvoud.

De herkomst is duidelijk. Tot 1840 was deze *hoeroa* als erfstuk in bezit van *Maori-chief* Tāmami Wāka Nene. In 1840 werd het object overhandigd aan kolonel Edwin Dunn bij de ondertekening van het Verdrag van Waitangi en naar Engeland meegebracht. In de eerste decennia van de vorige eeuw werd de *hoeroa* door de belangrijke verzamelaar van Oceanische kunst James Thomas Hooper verworven van een nazaat van kolonel Dunn. De aankoop heeft de instemming van de Maori-vertegenwoordigers en van het Te Papa Museum in Wellington, dat het culturele erfgoed van de Maori behoedt en beschermt.

Naar dit object mag je niet kijken zoals je naar een modern beeld kijkt. Toch komt het voor steun in aanmerking, omdat het zo prachtig is gemaakt ♦